

Tiesa ir tolerancija

03-10-02 Jürgen Spieß

Mūsų požiūriui į toleranciją didelę įtaką padarė Lessingo žiedo alegorija, analizuojanti klausimą apie tikrąją religiją. Pagal Lessingą visos religijos turi bendrą branduolį. Tas branduolys yra besireiškianti meilė. Lessingo kūrinio "Išminčius Natanas" žiedo alegorijos ginčų objektas yra trys žiedai, iš kurių nebeatpažįstamas tikrasis. Alegorijoje pasakojama, kaip trys broliai paveldi po žiedą. Visi žiedai vienodi, bet tik vienas iš jų tikras. Pasirodo, jog tikrojo žiedo nustatyti neįmanoma ir pagaliau nesvarbu, kuris toks yra. Trijų religijų – krikščionybės, judaizmo ir islamo – pagrindas yra besireiškianti meilė. Mylėti galima nešiojant bet kurį žiedą (priklausant bet kuriai religijai), nesvarbu, ar jis tikras, ar ne. Žiedo tikrumas meilei reikšmės neturi. Šia alegorija šiandien remiasi daugybė Lessingo kūrinio skaitytojų ir žiūrovų.

Žiedas ar virvė?

Visi simboliai pasižymi ypatingu įtaigumu ir savaime yra problemos sprendimo dalis. Tas pats pasakytina ir apie Lessingo pasirinktus simbolius žiedus. Jei Lessingas būtų naudojęs bibliinius simbolius, tai alegorijos pabaiga būtų buvusi visai kitokia. Jei, pavyzdžiui, vietoj žiedų būtų pasirinkęs virvę, irgi istorija būtų galėjusi vystytis kitaip. Tarkime, trys žmonės nori įkopti į kalną ir jiems reikalinga virvė. Jie turi galimybę rinktis iš trijų, kurių tik viena yra tikra, tvirta alpinistų virvė. Kitos dvi kopimui į kalną netinkamos, nes netvirtos. Šiuo atveju labai svarbu, kuri virvė yra tikroji, nes neteisingas pasirinkimas gali kainuoti gyvybę.

Religinėje srityje taip lengvabūdiškai žiūrėti į tiesos problemą galima tik tuomet, jei galvojama, jog nuo teisingo pasirinkimo niekas nepriklauso. Tokiu atveju, žinoma, nesvarbu, kuris žiedas tikras, svarbu tik meilė; svarbu, ar žmogus myli. O kuris žiedas tikrasis, ar kuri religija teisinga – koks skirtumas.

Bet iš pavyzdžio su virve aišku: nuo teisingo pasirinkimo priklauso viskas. Kaip būtų, jeigu bekopiant mano draugas paduotų man neteisingai pasirinktą virvę?

Žodis "tikėti" hebrajų kalboje reiškia tvirtumą, patikimumą, patvarumą. Žmogus ne pats save sukūrė, todėl yra priklausomas, linkęs prie ko nors glaustis, prisitvirtinti. Mes nesame nei gyvenimo kūrėjai, nei valdovai, net ir savo pačių gyvenimo. Mes buvome sukurti. Bet per nuopuolį praradome ryšį su tuo, kuris mus sukūrė. Noras išlikti mus verčia stengtis grįžti atgal ir prisitvirtinti prie gyvenimo išlaikytojo.

Kas yra tolerancija?

Apie toleranciją prasminga kalbėti tik sąžinės, bet ne žinojimo lygmenyje. Tačiau šiedu lygmenys dažnai supainiojami. Žodis "tolerancija" kilęs iš lotyniško "tolerantia", reiškiančio kantrybę. Tolerancija giliaja prasme yra savęs apsisunkinimas. Reikia pastangų respektuoti kitą asmenį, nežiūrint jo skirtingumo.

Sąžinės dalykuose tolerancija yra labai svarbi. Ji parodo, kad mes gerbiame kitą asmenį ir skaitomės su jo nuomone. Žinojimo lygmenyje tolerancija yra neprasminga. Pavyzdžiui, kažkas įsitikinęs, kad du ir trys yra šeši. Nežinau, ar labai tolerantiški pasirodytume, jei tokiam skaičiuotojui leistume statyti tiltus ir namus. Arba jei kažkas nori važiuoti į Rusijos sostinę, o bilietą nusiperka į Kijevą. Kokia čia tolerancija, jei nepasakysime, jog žmogus suklydo?

Anot Gėtės, tokia tolerancija yra pasišaipymas iš žmogaus. Taigi žinojimo lygmenyje tolerancija beprasmė. Du ir trys yra penki, o Rusijos sostinė yra Maskva – argi galima čia kalbėti apie kokią nors toleranciją?

Valstybė taip pat negali visais klausimais būti tolerantiška. Pavyzdžiui, agresijos prieš žmogų atžvilgiu. Valstybė

gina savo piliečius nuo agresijos, reikalui esant net pati panaudodama jėgą. Šiuo požiūriu negali būti jokios tolerancijos.

Prieš kurį laiką žymus anglų ir indų kilmės rašytojas Salmanas Rushdy Europos spaudoje sukėlė aibę audringų debatų (kai kurie islamo dvasininkai paragino musulmonus nužudyti rašytoją, nes esą jo knygoje "Šėtoniškosios eilės" rašoma apie šventvagiškus dalykus). Vienoje iš Anglijoje išleistų knygų kažkas tvirtino, kad pagal islamo teisę apkaltintas blasfemija, Anglijoje turėtų būti ir teisiamas mirties bausme. Besididžiuojantys daugiakultūriškumu, Vakarai privalėtų paisyti ir islamo kultūros bei islamo teisės. Tačiau ne taip, kaip daugelio arabų valstybėse, Europoje žodžio laisvė laikoma tokia svarbia žmogaus teise, kad ji stovi aukščiau už islamo teisę bausti mirties bausme dėl blasfemijos.

Mes nesakome: visos kultūros yra lygios ir visos turi vienodas teises. Ir dauguma taip nesako. Lenkų filosofas Leszekas Kolakowskis rašė:

"Tie europiečiai, kurie nuolat tikina, jog visos kultūros lygios, nesutiktų, kad mokesčių nemokėjimo atveju jiems būtų nukertama ranka, ar nesantuokinio sekso atveju būtų paskirtas viešas nuplakdinimas (moterims užmušimas akmenimis). Kai tokiais atvejais sakoma, kad tai Korano įstatymas ir kitas tradicijas būtina gerbti, iš tiesų pasakoma: "Mums tai būtų tikras siaubas, bet tie laukiniai tegul sau daro". Taigi galų gale parodoma visai ne pagarba, o neapykanta kitoms tradicijoms. Ir sakinys "visos kultūros yra lygios" tikrai yra mažiausiai tinkamas šiai nuostatai išreikšti."

Mintis, jog visos kultūros lygios, neatitinka tikrovės. Tik Europoje ji ir gali gyvuoti, nes čia kitų kultūrų įtaka nėra pernelyg didelė ir asmeniškai veikia nedaugelį. Na bent jau tokia Kolakowskio nuomonė. Bet ir Europoje juntamos tolerancijos ribos.

Jeigu egzistuočių kultūrų lygiava, tai kai kuriais atvejais būtų visiškai neįmanoma apginti auką. Tik turėdami aukštesnes vertybes, tokias kaip žmonių teisės, mes nepristingame argumentų prieš kaltinamąjį.

Ar induizmas tolerantiška religija?

Pokalbiuose apie toleranciją kaip teigiamas pavyzdys nuolat pateikiamas induizmas. Kartais induizmas netgi traktuojamas kaip tolerancijos įsikūnijimas. Gandis teigia:

"Aš nesakau, kad visas pasaulis privalo dievą matyti taip, kaip aš jį mačiau. ... Kito žmogaus religija jam tokia pat teisinga, kaip manoji man pačiam. Aš negaliu vertinti jo religijos. ... Nėra nė vienos religijos, kuri būtų absoliučiai tobula. Visos jos yra netobulos arba, kitaip tariant, daugiau ar mažiau netobulos".

Visa tai skamba gana tolerantiškai. Argi ne kiekvienas čia respektuojamas? Argi neatsisakoma vertinimo dėl to, kad kiekvienas tėra tik žmogus ir ne jam spręsti apie kitą? Argi tai ne religijų dialogo modelis? Argi tai ne taikaus religijų sambūvio, kiekvienai išsaugant savo tiesą, modelis?

Į tai būtų galima atsakyti: Žydas ir krikščionis žino apie konkretų Dievo veikimą žmonijos istorijoje. Induistas iškart paprieštarautų: niekas negali to žinoti. Kyla esminis klausimas: ar egzistuoja apreiškimas? Iš kur induistas žino, kad aš negaliu nieko tikro žinoti ir pasakyti apie Dievą? Galbūt būtent tas ir yra netolerantiškas, kuris tvirtina, kad Dievas negali būti asmeniškai apsireiškęs pasaulio istorijoje? Galbūt būtent tas yra netolerantiškas, kuris aiškiai įsitikinęs, kad Jėzus Kristus nebuvo Dievas? Gal tolerantiškam žmogui šiuo atveju labiau pritiktų nieko nesakyti? Arba tik paminėti, kad šis klausimas telieka atviras? Juk kodėl negali būti, kad Jėzus Kristus yra vienintelis kelias?!

Krikščionybės ir induizmo susidūrimo konfrontacija vyksta ne tarp netolerantiškos, dogmatiškos ir tolerantiškos bei

nedogmatiškos religijos. Induizmas irgi turi savo dogmą – principinio Dievo nepažinumo dogmą. Tai pagrindinis prieštaravimas Biblijos liudijimui apie triasmensio Dievo kalbėjimą ir veikimą žmonijos istorijoje. Tai didžiausias ir neperlaužiamas principinių įsitikinimų skirtumas. Laikantis induizmo dogmos, nelieka jokio pagrindo atsiverti krikščionių tikėjimo esminėms tiesoms.

Negalima sakyti, kad induizmas ar pliuralizmas yra tikrai tolerantiški. Induizmo tolerantiškumas pasireiškia tik paties induizmo rėmuose. Jis tolerantiškas tik pats sau, bet ne kitų įsitikinimų atžvilgiu. Tas pats ir su pliuralizmu. Ypatinai induizmo bei pliuralizmo netolerantiškumas pasireiškia tuomet, kai kita pasaulėžiūra arba religija ima tvirtinti, kad jos teiginiai yra tiesa. Induizmas ir pliuralizmas sako, jog tai nesąmonė ir visai netolerantiškai tokį teiginį tiesiog atmeta.

Pliuralizmas visas religijas laiko priklausomas nuo kultūrų. Tačiau ši priklausomybė bene geriausiai matosi būtent pačiame pliuralizme, nes jis išsivystė ekonomikos laisvo pasirinkimo terpėje. Laisvo pasirinkimo principas iš ekonomikos vėliau buvo perkeltas į religinę sferą. Ir būtent pliuralizmo idėja yra akivaizdžiausias visuomenės vystymosi produktas, kai žmonės patiria, kad visose gyvenimo srityse galima rinktis.

Daugelis tai perkelia ir į Dievo sferą. Tai pavyksta tik dėl to, kad susiformuoja nuomonė, jog Dievo sferos dalykai nieko nelemia. Niekas nekalba apie virvę, nes visi kalba tik apie žiedą. Religijos esmė tampa besireiškančioji meilė (nors ar ji iš tiesų yra esmė, galima diskutuoti).

Ar visos religijos yra lygios?

Tie, kurie sako, kad visos religijos lygios ir siekia to paties, apie religijas neturi net paviršutiniško supratimo. Bent truputį jas patyrinęjus galima pamatyti, kad yra skirtumų, kurių nesuderinsi jokiais priimtinais būdais. Pažiūrėkime, kaip iš esmės skiriasi du teiginiai.

Pirmas: materija yra bloga; reikia siekti iš jos išsivaduoti, patekti iš kančios ir tikrovės į nirvaną ir ištirpti tuštumoje.

Antras: materija yra gera; egzistuoja kūno prisikėlimas iš numirusių.

Tai dvi skirtingos koncepcijos. Bet ir čia galioja tas pats principas kaip istorijoje: teiginys apie konkretų istorinį įvykį yra arba teisingas, arba klaidingas. Viena iš šių koncepcijų yra teisinga, kita ne. Abi teisingos būti negali.

Tiesos negalima įteigti prievarta. Jėga nė vieno nepriversi patikėti, kad du ir trys yra penki. O tiems, kurie įsitikinę, kad šeši, prievarta neįpirši kitokios nuomonės.

Bet tai nereiškia, kad tų, kurie sako du ir trys yra šeši, reikia šalintis. Galbūt geriau, kad jie nestatytų tiltų ir namų. Bet tiesos negalima įdiegti prievarta. Todėl tolerantiškiems reikia būti nuomonių raiškos požiūriu, bet nebūtinai tolerantiškiems dėl pasekmių, kurias sukelia tos nuomonės. Jokia valstybė negali sau leisti neribotos tolerancijos. Ji priversta nustatyti ribas.

Taigi tolerancija negali būti paversta aukščiausiu masteliu. Privalo egzistuoti tolerancijos ribos, ypač žinių, dalykiniuose klausimuose. Beprasmiška toleruoti apskritai visus žinėjimo teiginius. Be to, tolerancijos ribos privalo būti ir ten, kur žmonėms gresia fiziniai pavojai. Esant beribei tolerancijai neįmanoma apginti aukų ir silpniesnių.

Jurgenas Špysas, istorijos mokslų daktaras, buvęs Vokietijos studentų misijos (SMD) vadovas, Tikėjimo ir mokslo instituto direktorius (<http://www.iguw.de>).

Žr. ir Heinzpeterio Hempelmanno straipsnį "*Kovoti už ginčą dėl tiesos – Kai tolerancija tampa masteliu*", Prizmė 99/2 (<http://www.prizme.lt>)

<http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-97.htm>